

**НАСТАВНО – НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПОЉОПРИВРЕДНОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**
Датум: 13.03.2015.

**Предмет: Извештај комисије за оцену урађене докторске дисертације
мр Бојана Д. Димитријевића**

Одлуком Наставно-научног већа Пољопривредног факултета Универзитета у Београду, број: 290/5-6.1., од 25.02.2015. године, именовани смо у Комисију за оцену и одбрану урађене докторске дисертације под насловом: „**Организационо-економски аспекти увођења стандарда квалитета у производњи и преради воћа**“, кандидата **мр Бојана Д. Димитријевића**.

На основу увида у завршену докторску дисертацију, подносимо следећи

И з в е ш т а ј

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Мр Бојан Д. Димитријевић рођен је 13.3.1972. године у Лесковцу, где је завршио основну школу и гимназију са дипломама „Вук Караџић“. Након тога одлази на одслужење војног рока. Основне студије, на Пољопривредном факултету Универзитета у Београду - Одсек за воћарство и виноградарство, завршио је 17.2.1998. године. На истом факултету, на магистарској групи Организација и економика производње Одсека за агрономију, након полагања диференцијалних, а потом и редовних испита са просечном оценом 9,14, 7.7.2009. године одбранио је магистарску тезу под насловом „Организациони модел кооперативе произвођача малина“.

Професионалну каријеру започео је на Пољопривредном факултету Универзитета у Београду, на Институту за агрономију, где је најпре био ангажован као сарадник на пројекту од 16.3.1999. до 15.3.2000. године. На истом факултету, 15.6.2000. године изабран је у звање асистента-приправника за ужу научну област Менаџмент, организација и економика производње пословних система пољопривреде и прехранбене индустрије, предмет Организација пољопривредне производње. Поред овог предмета на основним судијама Одсека за воћарство и виноградарство, изводио је вежбе и на предмету Организација и економика производње и прераде воћа и грозђа, Одсека за агрономију, а касније и на предмету Економика и организација предузећа, Одсека за прехранбену технологију, на групи Технологија конзервисања и врења. У звање асистента за наведену ужу научну област, на истом факултету, изабран је 4.3.2010. године, где и данас ради. На основним академским студијама ангажован је у реализацији вежби на предметима: Менаџмент производње воћа и грозђа, на студијском програму Агрономија, Стандарди и прописи у воћарству и виноградарству, на студијском програму: Биљна производња – Модул: Воћарство и виноградарство и Менаџмент хортикултурне производње, на студијском програму: Биљна производња – Модул: Хортикултура.

У периоду од 2002. до 2004. године обављао је функцију Секретара Катедре за организацију и економику производње на матичном факултету.

Учествовао је на једномесечном међународном образовном курсу: “Management of rural organizations”, који је организован 2002. године под покровитељством Савезног Министарства за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке.

Успешно је завршио и курсеве: „Food Safety Management System Auditor/Lead Auditor Training Course (Based on ISO 22000:2005)“, сертификованог од стране The International Register of Certificated Auditors – IRCA, а који је реализовао Nigel Bauer & Associates - UK, 2010. године; „HACCP Team Leader“, који је реализовала консултантска кућа ConsAct – International Consulting Group, 2011. године; и Training of trainers “Implementation of Food Safety Management System”, 2011. године, коју је реализовала консултантска кућа Michel-Institut Unternehmensberatung, а организовало Немачко друштво за међународну сарадњу - GIZ.

Учествовао је на националним пројектима основних истраживања Министарства науке заштите животне средине Републике Србије: “Пољопривреда и рурални развој Србије у међународним интеграционим процесима“ (2006-2010), „Мониторинг енергетске ефикасности соларних система за наводњавање малињака фотонапонском погонском енергијом у брдско-планинском подручју“ (2006-2009), и „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије - диверзификација дохотка и смањење руралног сиромаштва“ (2011-2015), као и на међународном, Темпус пројекту: “Improving Academia – Industry Links in Food Safety and Quality” (FoodLinks) (2010-2013).

Члан је Друштва аграрних економиста Србије (ДАЕС) и Националне асоцијације за развој органске производње Serbia organica.

Поседује велико радно искуство у коришћењу рачунарске технологије, као и функционално знање енглеског језика, у свакодневној и професионалној комуникацији у вербалној и писаној форми.

Мр Бојан Д. Димитријевић је до сада, као аутор и коаутор, објавио више од седамдесет научних и стручних радова у изводу и целини, у научним часописима, монографијама, на домаћим и међународним скуповима, међу којима су и они из области које обухвата истраживање спороведено у предметној докторској дисертацији.

Листа важнијих радова кандидата (хронолошки):

1. Rajić Z., Ralević N., Kalanović B., **Dimitrijević B.** (2004): Application of the ARIMA models in fruit production estimation, *9-th International Scientific Days of Agricultural Economics “Competitiveness and Profitability in Multifunctional Agriculture”* KÁROLY RÓBERT COLLEGE, Gyöngyös – Hungary.
2. Dolijanović Ž., Rajić Z., Oljača S., **Dimitrijević B.** (2005): Proizvodnja zdravstveno bezbedne hrane gajenjem združenih useva, XI međunarodni naučni skup - Vlasinski susreti 2005. *Ruralni razvoj i zaštita životne sredine*, Jugoslovensko udruženje za sociologiju sela i poljoprivrede, Balkanska asocijacija za sociologiju sela i poljoprivrede, Zavod za sociologiju razvoja sela - Beograd, Institut za agroekonomiju Poljoprivredni fakultet – Beograd, Vlasotince, str. 127-139, ISBN 86-902797-2-5, COBISS.SR-ID: 124785164.
3. Rajić Z., Davidov R., **Dimitrijević B.**, Mišić I. (2006): Upravljanje resursima u kontekstu razvoja poljoprivrede, *Ekonomika poljoprivrede*, god. 53, br. 4, Društvo agrarnih ekonomista Srbije i Crne Gore, Savez poljoprivrednih inženjera i tehničara Jugoslavije, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, str. 1023-1037, ISSN 0352-3462, COBISS.SR-ID 32269839.
4. Živković D., **Dimitrijević B.** (2006): Kapaciteti porodičnih gazdinstava Srbije, monografija: *Poljoprivreda i ruralni razvoj Srbije u tranzicionom periodu*, Društvo agrarnih ekonomista Srbije - DAES: Poljoprivredni fakultet, Institut za agroekonomiju, Beograd, str. 135–162, ISBN 978-86-86087-02-7, UDC: 338.43(497.11), COBISS.SR-ID 31947535.

5. Živković D., **Dimitrijević B.**, Jelić S., Rajić Z. (2007): Infrastructural Capacity of Family-Owned Holdings in Serbia as a Support to Rural Development, *100th Seminar of the EAAE: Development of Agriculture and Rural Areas in Central and Eastern Europe*, Serbian Association of Agricultural Economists, Novi Sad - Serbia, p. 525-533, ISBN 978-86-86087-05-8, COBISS.SR-ID 145384972.
6. **Dimitrijević B.**, Živković D. (2007): Poljoprivredni kapaciteti zemalja članica Evropske Unije, monografija: *Međunarodna iskustva u tranziciji agrarnog sektora i ruralnih područja*, Društvo agrarnih ekonomista Srbije - DAES, Poljoprivredni fakultet, Institut za agroekonomiju, Beograd, str. 127-147, ISBN: 978-86-86087-06-5, UDC: 338.43(4-672EU), COBISS.SR-ID 517528981.
7. Рајић З., Калановић-Булатовић Б., **Димитријевић Б.**, Мунђан, М. (2007): Процес увођења НАССР система у пољопривредна предузећа, *Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у Републици Српској*, Пољопривредни факултет - Источно Сарајево, Институт за економику пољопривреде - Београд, Балканска асоцијација за животну околину (В.Е.Н.А.) - Грчка, Јахорина, БиХ, стр. 511-517, ISBN 978-99938-670-3-6, COBISS.BH-ID 570904.
8. Rajić Z., Jelić S., Živković D., **Dimitrijević B.** (2007): Human Resource Management, Scientific Papers Faculty of Agriculture XXXIX Partea a II-a, University of Agricultural Sciences and Veterinar Medicine of the Banat, Timișoara – Romania, p. 605-610, ISSN 1221-5279.
9. Kalanović B., **Dimitrijević B.**, Milić D., Marković N. (2007): Proizvodnja grožđa na obiteljskim gospodarstvima u Srbiji, *XLII Hrvatski i II međunarodni znanstveni simpozij agronoma*, Agronomski fakultet sveučilišta u Zagrebu i Balkan Environmental Association, Opatija, Hrvatska, str. 125-128, ISBN 978-953-6135-57-8.
10. Kalanović Bulatović B., **Dimitrijević B.** (2010): Economic profitability of construction of an ULO cold storage plant for apple fruit storing, *Traditions and challenges of agricultural education, science and business*, Volume LV, book 2, Agricultural University, Plovdiv - Bulgaria, p. 399-406, ISSN 1312-6318.
11. **Dimitrijević B.**, Kalanović Bulatović B. (2010): Fruit-growing production capacity of European Union member states, Monograph: *Agriculture in the process of adjustment to the common agriculture policy*, University Ss Kirila and Methodius in Skopje - Faculty of agricultural sciences and food, Skopje, p. 78-98, ISBN 978-9989-845-40-6, COBBIS.MK-ID 83531274.
12. Sredojević Z., Milić D., **Dimitrijević B.** (2010): The impact of quality costs on business strategy of agricultural enterprises, Monograph: *Agriculture in the process of adjustment to the common agriculture policy*, University Ss Kirila and Methodius in Skopje - Faculty of agricultural sciences and food, Skopje, p. 258-271, ISBN 978-9989-845-40-6, COBBIS.MK-ID 83531274.
13. Kalanović Bulatović B., Rajić Z., **Dimitrijević B.** (2010): Economic aspects of walnut seedling production on a family farm, *Economics of agriculture*, Vol. 57, No. SI – 2, Belgrade, p. 192-200, UDC: 631.16:628.091, ISSN 0352-3462.
14. Kalanović Bulatović B., **Dimitrijević B.**, Ceranić S. (2010): Poslovanje preduzeća za preradu i promet voća, *Prvi naučni simpozijum agronoma sa međunarodnim učešćem AgroSym Jahorina 2010*, Poljoprivredni fakultet Istočno Sarajevo i Poljoprivredni fakultet Beograd, str. 272-280, ISBN 978-99938-670-4-3, COBBIS.BH-ID 1824024.
15. **Dimitrijević B.**, Kalanović Bulatović B. (2011): Stanje i perspektive razvoja malinarstva u Republici Srbiji, *Ekonomika poljoprivrede*-specijalni broj 1, Institut za ekonomiku poljoprivrede i još 35 drugih, Vol. LVIII, No. СБ/СИ-1, str. 292-300, UDC 338.43:63, ISSN 0352-3462.

16. **Димитријевић Б.**, Церанић С. (2011): Развој производње малине у функцији смањења руралног сиромаштва у Републици Србији, *Економика пољопривреде*, Научно друштво аграрних економиста Балкана, Институт за економику пољопривреде, Академија економских наука Букурешт, Vol. LVIII, No. СБ-2 (3-189), стр. 163-174, UDC 338.43:63, ISSN 0352-3462.
17. Kalanović Bulatović B., **Dimitrijević B.** (2012): Economic conditions and possibilities of hazelnut production in Serbia, *Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals realization within the Danube region - preservation of rural values*, Institute of Agricultural Economics, Belgrade, Serbia, p. 1129-1147, ISBN 978-86-6269-018-3.
18. Kalanović Bulatović B., **Dimitrijević B.**, Rajić Z., Milanov R., Milić D., Jelić S., Živković D. (2013): Economic Efficiency of Investments in the Blueberry Orchard Establishment, *International Journal of Agricultural and Statistical Sciences*, Vol. 9, No. 2, India, p. 263–273, ISSN 0973-1903.
19. **Dimitrijević B.**, Kalanović Bulatović B., Ceranić S. (2013): Fruit production in Serbia during the transition period, *Agriculture and Rural Development - Challenges of Transition and Integration Processes*, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, University of Belgrade, Belgrade, p. 246-254, ISBN: 978-86-7834-181-6.
20. Bogdanović V., Stanojević D., Stojanović B., Stanković B., **Dimitrijević B.** (2013): First Experience on Implementation of GlobalG.A.P. Standards on Dairy Farms in Serbia, *The First International Symposium on Agricultural Engineering - ISAE-2013*, Faculty of Agriculture, Department for Agricultural Engineering, Belgrade, p. II-1 - II-6, ISBN 978-86-7834-179-3, COBISS.SR-ID 201565964.

Докторска дисертација мр Бојана Д. Димитријевића под насловом „Организационо-економски аспекти увођења стандарда квалитета у производњи и преради воћа“ обима је 185 страна, укључујући списак литературе на 7, биографију аутора на једној и прилоге на 3 стране. Састоји се од шест поглавља на 174 стране. Увод је дат на 3, закључак на 5, док су остала четири поглавља на 166 страна рада. Листа коришћене литературе броји 89 библиографских јединица.

Докторска дисертација написана је јасним и разумљивим стилем. Тематски је добро структурирана и у складу са постављеним предметом, циљем и хипотезама.

Први део дисертације је теоријско-методолошког карактера и односи се на концепт и значај квалитета уопште, као и значај и карактеристике управљања квалитетом у пољопривреди и прехранбеној индустрији, а потом и на системе и стандарде квалитета и здравствене безбедности, који су нашли ширу примену у предметној области. У овом делу рада, анализирани су и активности које је неопходно реализовати у поступку увођења стандарда квалитета.

Други део дисертације представља значајан емпиријски садржај који се односи на испитивање утицаја увођења стандарда квалитета на пословне системе и њихове резултате, посматрано са одређених организационо-економских аспеката.

2. Предмет и циљ дисертације

Глобални трендови на тржишту хране заснивају се на све већем инсистирању на квалитетним и здравствено безбедним производима. Овакве промене неминовно су захватиле и нашу земљу, што је актуелизовало многа питања у вези са увођењем и сертификацијом стандарда квалитета у сектору пољопривреде и прехранбене индустрије, па самим тим и у производњи и преради воћа.

Ово добија на значају када се узме у обзир чињеница да је потражња за воћем и прерађевинама од воћа у порасту. Тренд раста може да се очекује и у будућности, с

обзиром на раст броја људи и нивоа њихове свести о значају конзумирања ове врсте прехрамбених производа за здравље људи. Како у Републици Србији постоје готово све претпоставке за успешно остваривање ове врсте производње, у наведеним чињеницама треба препознати велику развојну могућност.

Имајући у виду значај напред наведеног, дефинисан је предмет докторске дисертације, постављен основни циљ, као и из њега проистекли потциљеви, а такође су дефинисане и основне претпоставке у истраживању.

Предмет ове докторске дисертације је анализа примене постојећих стандарда квалитета и разматрање могућности и неопходности њихове примене у производњи и преради воћа.

Циљ докторске дисертације је био да се утврди како увођење стандарда квалитета утиче на промене организационих и економских аспеката производње и прераде воћа. У оквиру постављеног циља разматрана су и питања у вези са утврђивањем врста промена које је неопходно извршити да би производна или прерађивачка јединица могла да уведе стандард квалитета, проблема и препрека који се у тим процесима јављају, као и како се те промене, у крајњој линији, одражавају на њихово пословање.

Дефинисани предмет и циљеви истраживања засновани су на емпиријском истраживању спроведеном у сектору производње и прераде воћа у Републици Србији, чему су претходила потребна теоријска истраживања.

Реализација целокупног истраживања подразумевала је најпре проучавање и анализу релевантне литературе, затим припрему емпиријског дела истраживања, његову реализацију, обраду прикупљених података, и на крају, извођење појединачних и општих закључака заснованих на добијеним резултатима.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Приликом дефинисања предмета и циља истраживања, и очекиваних резултата, пошло се од три основне хипотезе које су се односиле на промене одређених организационих и економских услова и резултата пословања, као директне или индиректне последице увођења стандарда квалитета у пословне системе који се баве производњом и прерадом воћа у Србији. Потврђивање, односно одбацивање постављених хипотеза, представља резултат спроведеног емпиријског истраживања.

Прва хипотеза - Увођење стандарда квалитета у производњу и прераду воћа имаће значајан утицај на промену организационих услова производње, у смислу њиховог усложњавања и повећања броја процедура и докумената која прате сам ток производног процеса.

Истраживање је показало да је увођење стандарда квалитета условило повећање захтева, процедура и самим тим обима пратеће документације, што је био главни разлог појаве незадовољства запослених радника и њиховог отпора према тим променама. Ово је последица чињенице да стандард квалитета подразумева праћење производног процеса, испуњавање стандардом дефинисаних захтева, спровођење процедура и њихово документовање. Наведене активности поред ангажовања у редовном процесу производње захтевају и додатно ангажовање запослених, јер се поред постојећих, јављају нове, додатне обавезе које изискују додатно време и напор. У циљу решавања овог проблема предузимане су одређене мере, као што су, у највећем броју случајева, измене дневних обавеза запослених, обука запослених, смањење плата и давање отказа. Било је и оних који су применили све могуће мере сем новчане стимулације запослених, а предложано је и ангажовање нових кадрова за питања стандарда. Међутим, и поред наведених негативних појава, већина испитаника сведочи о одређеном степену побољшања организационе структуре, односно побољшања организације пословања, као последице увођења стандарда квалитета.

Добијени резултати истраживања потврђују прву постављену хипотезу, што значи да увођење стандарда квалитета у пословне системе који се баве производњом и прерадом воћа, има утицај на промену организационих услова производње.

Друга хипотеза - Као последица увођења стандарда квалитета у производњу и прераду воћа доћи ће до промена економских услова производње, посматрано са аспекта повећања трошкова узрокованих увођењем стандарда квалитета, односно променама у организацији производње и повећања броја процедура и докумената која прате сам ток производног процеса.

Истраживање је показало да увођење и сертификација стандарда квалитета изискују велике трошкове, који могу да представљају значајан финансијски удар на буџет пословног система, нарочито уколико он већим делом, или потпуно самостално, финансира цео овај пројекат. Након увођења и сертификације значајну ставку представљају и трошкови одржавања стандарда.

Ово потврђује другу постављену хипотезу, што значи да увођењем стандарда квалитета у пословне системе који се баве производњом и прерадом воћа долази до промена економских услова производње, посматрано са аспекта повећања трошкова узрокованих увођењем стандарда квалитета, односно променама у организацији производње и повећања броја процедура и докумената која прате сам ток производног процеса, међутим, увођењем стандарда квалитета постижу се већи позитивни економски ефекти, што се у крајњој линији огледа у побољшању пословних резултата.

Трећа хипотеза - Увођење стандарда квалитета у производњу и прераду воћа имаће значајан утицај на побољшање резултата пословања, што се очекује, као последица уведених промена у сам производни процес.

Према резултатима спроведеног истраживања, увођење стандарда квалитета утицало је на побољшање резултата пословања, што је индиректно и потврђено кроз побољшање квалитета производа, смањење шкарта и жалби купаца, проширење тржишта, повећање извоза и обима производње, а директно кроз констатовање смањења појединих трошкова пословања и повећања профита.

Наиме, у највећем броју случајева испитаници из анализираних пословних система и директно су потврдили да је увођење стандарда квалитета у одређеној мери унапредило њихово пословање, а на основу на тај начин стеченог искуства исказали су уверење да пословни системи који уведу овај стандард могу да очекују унапређење свог пословања. Овакве резултате међутим, могуће је остварити само у случају успостављања потпуно функционалног стандарда квалитета. На основу наведеног, може да се закључи да је и трећа постављена хипотеза потврђена.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У поглављу **Увод**, представљен је значај и оправданост избора теме дисертације.

У поглављу **Предмет и циљ истраживања**, дефинисани је предмет истраживања, његов основни циљ, као и хипотезе које су постављене у истраживању.

У поглављу **Преглед литературе**, наведени су неки од коришћених литературних извора који су инспирисали избор теме, планирање, припрему и реализацију ове докторске дисертације.

У поглављу **Извори података и методе истраживања** наведени су извори који су коришћени за прикупљање релевантне литературе и података, описан је поступак реализованог истраживања, као и при том коришћене методе.

Метода анализе садржаја коришћена је за проучавање литературе и података, дескриптивни метод за сагледавање стања у вези са анализираним проблематиком, компаративни метод при уочавању сличности и разлика између анализираних група пословних система, историјски метод у сагледавању хронологије настанка и развоја

система и стандарда квалитета, методе анализе, за рашчлањивање пручаваних садржаја, као и метод синтезе, приликом извођења појединачних и општих закључака.

Друга група метода коришћена је за прикупљање података током емпиријског истраживања које је обухватило 127 пословних система сектора производње и прераде воћа у Србији. При том је, у циљу стицања што бољег увида у проблем истраживања и припрему анкете, најпре коришћен метод интервјуа, а затим и сам метод анкете.

Резултати истраживања приказани су табеларно и графички.

Информације о резултатима истраживања дате су преко основних показатеља дескриптивне статистике. Од показатеља централне тенденције израчунате су аритметичка средина и медијана, а дата је и стандардна грешка аритметичке средине. Варијабилитет података дат је преко интервала варијације, интерквартилне разлике, стандардне девијације и коефицијента варијације. Сагласност расподеле података са теоријским моделом нормалне расподеле проверена је Шапиро-Вилковим тестом.

При испитивању хипотеза о једнакости средњих вредности група, између алтернативних тестова, извршен је избор у складу са вредностима коефицијената варијације, резултатима Шапиро-Вилковог теста о нормалној расподели података и Левенеовог теста за испитивање хомогености варијанси.

Код хомогених података, тј. коефицијената варијације испод 30%, и када је Шапиро-Вилковим тестом утврђено да подаци следе модел нормалне расподеле, а Левенеовим тестом да су варијансе хомогене, анализа разлике две средине извршена је т-тестом, а три, методом анализе варијансе. У случају када неки од ових услова или сви нису били испуњени поређење две средине извршено је Ман-Витнијевим У-тестом.

Зависност у распореду анализираних пословних система, посматрано по два обележја, испитивана је преко Хи квадрат теста. Ова метода је коришћена за утврђивање веза између категоријских променљивих, односно помоћу ње је испитано евентуално постојање статистички значајне везе између група анализираних пословних система и одређених појава које представљају последице поседовања, или непоседовања уведеног стандарда квалитета, односно ефеката до којих уведени стандард квалитета доводи у пословном систему. Ту спадају, на пример, промене у трошковима пословања, профитабилности, комуникације, организацине структуре, итд.

С обзиром на карактер података, за испитивање корелације по два обележја, коришћен је и Спирманов тест корелације ранга.

За математичко-статистичку обраду података коришћени су компјутерски, програмски, статистички пакети Статистика и Ексел.

У поглављу *Резултати истраживања*, приказани су резултати теоријских и емпиријских истраживања, као и дискусија добијених резултата. Овај део рада подељен је на пет целина, које су представљене у виду пет потпоглавља.

У делу *Концепт квалитета*, представљен је појам квалитета, дат преглед неких од најзаступљенијих дефиниција квалитета, као и критички осврт аутора на ово питање.

У делу *Значај и карактеристике менаџмента квалитета у пољопривреди и прехрамбеној индустрији*, представљен је појам менаџмента квалитета и његов значај уопште, у односу на потрошача, и у односу на пословни систем. Разматрано је и питање менаџмента квалитета у контексту процеса глобализације. Ово је од изузетног значаја за извоз хране, па и воћа и производа од воћа, што је разматрано у посебном потпоглављу. Посебно потпоглавље посвећено је улози државе у унапређењу менаџмента квалитета. Део овог потпоглавља односи се на значај и неке од карактеристика стандарда серије ISO 9000, као најраширенијег и најзаступљенијег стандарда у свету. На крају, презентован је значај менаџмента квалитета у производњи и преради воћа.

У делу *Системи управљања квалитетом у пољопривреди и прехрамбеној индустрији*, дат је преглед настанка и развоја система управљања квалитетом, као и

општи преглед система и стандарда квалитета и здравствене безбедности хране. У циљу лакшег разумевања примене ових система у предметној области, извршена је њихова условна подела према месту примене на оне који се примењују у биљној производњи, прехрамбеној индустрији, као и оних применљивих у обе наведене области. Ово је учињено без обзира да ли је реч о стандардима, смерницама, шемама, да ли подлежу серификацији или не, ко издаје сертификате или потврде, и коме ће бити од користи. Поред тога, представљена је структура стандарда серије ISO 9000 и стање у вези са његовим увођењем и сертификацијом у свету, у Србији и земљама окружења.

У делу *Увођење стандарда квалитета у пословне системе за производњу и прераду воћа*, дат је преглед најчешћих разлога за увођења стандарда квалитета, наведених у проучаваној литератури. Затим је образложена комплексност читавог процеса, посматрано нарочито са организационог аспекта. Дат је и преглед неопходних припрема и промена које је потребно извршити пре, и у току увођења и сертификације стандарда квалитета. Овде је представљен и један од модела пројекта увођења и сертификације стандарда ISO 9001, који је применљив у пословним системима који се баве производњом и прерадом воћа, а који је заснован на досадашњим искуствима консултаната. На крају су наведена тела и институције значане за увођење и сертификацију стандарда квалитета и приказана њихова мађусобна повезаност.

У делу *Ефекти увођења стандарда квалитета у пословне системе за производњу и прераду воћа*, приказани су резултати емпиријског дела истраживања.

Најпре је дат опис скупа анализираних пословних система који је био обухваћен истраживањем, посматрано са аспекта структуре, старости, величине, значаја који придају квалитету и очекиваним ефектима од увођења стандарда квалитета.

Након тога је испитивана и повезаност одређених појава које су биле од важности за предмет и циљ истраживања, а у складу са њима и постављеним хипотезама. Добијени резултати анализирани су у складу са постављеним специфичним циљевима, а за поједина питања дата су и могућа објашњења констатованих појава.

При том, акценат је стављен на поједине организационе и економске аспекте увођења стандарда квалитета, са посебним освртом на проучавање ефеката које је тај процес, по мишљењу испитаника, узроковао у анализираним пословним системима. Најпре је извршена анализа неких општих ефеката, а затим је посебан значај дат неким од најважнијих организационих и економских ефеката. Дакле, анализирана је примена стандарда квалитета и утицај његове примене на пословање пословних система.

С обзиром на то да је анализирани скуп био подељен у две, односно три групе пословних система, приликом анализе предметних питања, где год је постојала могућност и потреба, извршено је и њихово међусобно поређење. На тај начин утврђено је да ли постоје разлике у њиховом функционисању и пословању, на основу чега су констатовани ефекти до којих је увођење стандарда квалитета довело.

На самом крају овог потпоглавља сублимирани су општи резултати емпиријског дела истраживања и представљени у виду појединачних закључака.

У шестом поглављу - *Закључак*, сумирани су главни резултати истраживања. На основу изведених закључака дате су препоруке и образложење за увођење стандарда квалитета у пословне системе сектора производње и прераде воћа у Србији.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Значај докторске дисертације кандидата мр Бојана Д. Димитријевића најпре се огледа у актуелности теме. Тржиште хране инсистира на квалитетним производима познатог порекла. Велики купци захтевају не само квалитет производа, већ и доказ о управљању квалитетом. Ово је актуелизовало питање увођења стандарда квалитета у производњи пољопривредно-прехрамбених производа, па и у производњи и преради

воћа, као једној од најперспективнијих и најпрофитабилнијих области производње хране код нас, која има вишеструки значај за привреду и друштво Србије посматрано са већег броја аспеката. На основу тога, допринос ове докторске дисертације произилази и из друштвеног и економског значаја резултата добијених истраживањем.

Научна оправданост и допринос докторске дисертације заснива се и на чињеници да до сада, у нашој земљи, није било истраживања ове врсте и овог обима, која су била усмерена искључиво на пословне системе сектора производње и прераде воћа.

Допринос дисертације огледа се и у хронолошкој анализи развоја појма и значаја квалитета, менаџмента квалитетом, као и система и стандарда квалитета. Дат је и преглед мера државе у унапређењу менаџмента квалитетом, а такође и значај менаџмента квалитета за производњу и прераду воћа.

Извршена је и условна систематизација система, стандарда, смерница и шема, према месту примене, без обзира да ли они подлежу серификацији или не, ко издаје сертификате или потврде, и коме ће они бити од користи.

Докторска дисертација има поред теоријског и значајан емпиријски допринос.

Као што је и дефинисано предметом истраживања, у раду је испитивана могућност примене стандарда квалитета у сектору производње и прераде воћа у Републици Србији. Утврђено је да су успостављене све неопходне институције који су неопходни за увођење и серификацију стандарда квалитета. Према последњим званичним подацима за 2013. годину, у нашој земљи издато је укупно 2366 сертификата стандарда ISO 9001, од чега 16 (0,7% од укупног броја) у сектору пољопривреде, рибарства и шумарства и 181 (7,7%) у сектору производње хране, пића и дувана, што заједно чини 197 (8,3%) укупно издатих сертификата. Дакле, констатовано је да су остварени сви потребни услови и постоје могућности за увођење стандарда квалитета у све пословне системе, па и у оне који се баве производњом и прерадом воћа.

Између осталог, испитивана је и неопходност примене стандарда квалитета у пословним системима сектора производње и прераде воћа. Увођење овог стандарда није прописано законом, већ се он примењује на добровољној основи. У анализираном скупу од 127 пословних система, већи број њих, 98 (77,2%), пословало је без стандарда квалитета, што говори да његово увођење није било неопходно. Међутим, истраживање је показало да је његово увођење довело до одређених, углавном позитивних промена у самом пословном систему, а да поседовање сертификата представља њихову компаративну предност. Готово у половини пословних система, констатоване су позитивне промене у структури тржишта и директних купаца. При том се наводи појава могућности директне продаје трговинским ланцима и хипермаркетима, као и лакшег долажења до нових купаца и склапања уговора, повећања броја купаца, повећања извоза и ширења на тржишта ЕУ, Руске федерације, САД, земље Блиског истока и ЦЕФТА. Ово, дугорочно посматрано, посредно имплицира неопходност увођења стандарда квалитета, као услов опстанка пословних система.

Резултати истраживања потврдили су да је увођења стандарда квалитета имало изванредан утицај на функционисање пословних система и то посматрано са организационог и економског аспекта. При том је указано до каквих промена увођење стандарда квалитета доводи у пословним системима, начин на који утиче и каква значај има за пословне резултате. На основу тога дат је увид у то колико је уведени стандард квалитета испољио своју функционалност и ефикасност и каква је његова примена у пракси у овим секторима привредне делатности.

Утврђени су и одређени проблеми који су представљали препреке при увођењу и одржавању стандарда квалитета. Самим тим, резултати истраживања могу да помогну у изналажењу рационалних и ефикасних решења у превазилажењу уочених проблема.

На тај начин, потврђују се, али и употпуњују постојећа научна, теоријска и практична знања у области примене стандарда квалитета у предметним областима.

6. Закључак и предлог

Мр Бојан Д. Димитријевић испуњава све суштинске и формалне услове за јавну одбрану докторске дисертације. Дипломирао је и магистрирао на Пољопривредном факултету Универзитета у Београду. Самостално или у сарадњи са другим ауторима, публикувао је у изводу или у целини преко 70 научноистраживачких и стручних радова у часописима, монографијама и тематским зборницима, међу којима су и они из области коју третира истраживање спороведено у докторској дисертацији, као и рад који га квалификује за одбрану докторске дисертације, а који се налази у прилогу.

Докторска дисертација мр Бојана Д. Димитријевића под насловом **„Организационо-економски аспекти увођења стандарда квалитета у производњи и преради воћа“** написана је у складу са одобреном пријавом докторске дисертације, на коју је сагласност дало и Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

Предметна дисертација је самостално и оригинално научно дело кандидата мр Бојана Д. Димитријевића, засновано на опсежном теоријском и емпиријском истраживању. Резултати и закључци до којих је кандидат дошао представљају научни допринос, али имају и практичан значај за пословне системе сектора производње и прераде воћа у Републици Србији јер доприносе унапређењу њиховог пословања.

На основу наведеног, Комисија је закључила да су се стекли сви услови за јавну одбрану докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Пољопривредног факултета Универзитета у Београду да усвоји овај извештај и одобри јавну одбрану докторске дисертације мр Бојана Д. Димитријевића под насловом **„Организационо-економски аспекти увођења стандарда квалитета у производњи и преради воћа“**.

Чланови Комисије:

Др Слободан Церанић, редовни професор
Пољопривредног факултета Универзитета у Београду

Др Зоран Рајић, ванредни професор
Пољопривредног факултета Универзитета у Београду

Др Небојша Новковић, редовни професор
Пољопривредног факултета Универзитета у Новом Саду

Др Бранислав Златковић, редовни професор
Пољопривредног факултета Универзитета у Београду

Др Небојша Ралевић, редовни професор
Пољопривредног факултета Универзитета у Београду

Прилог

Објављени рад у научном часопису који мр Бојана Д. Димитријевића квалификује за одбрану докторске дисертације:

Kalanović-Bulatović B., **Dimitrijević, B.** Vasiljević Z., Rajić Z., Ralević N., Grbović M. (2011): Decision making analysis of walnut seedling production on a small family farm in Serbia, African Journal of Biotechnology, Academic Journals, DOI: 10.5897/AJB11.887, ISSN 1684–5315, Vol. 10, No. 83, 19392 – 19401.